

UVODNIK

UNIVERZA V PRIMEŽU NEOLIBERALNE POLITIKE

Pregled razvoja univerze skozi stoletja razkriva, da je že v devetnajstem, še zlasti pa v dvajsetem stoletju ideja univerze začela razpadati. Univerza je kljub razlikam, ki so se kazale med akademskimi disciplinami, temeljila na nekih vodilnih načelih, ki so veljala za celotno institucijo in so bila skupna vsem disciplinam. Temeljni koncept klasične univerze je bil torej realiziran po skupnih, univerzalnih načelih, ki so ustrezala vsem njenim delom. Klasična univerza je bila na začetku edina znanstvena in pedagoška ustanova, na kateri sta vladali enotnost raziskovanja in poučevanja ter vseobsežnost znanstvenih disciplin. Razkroj koherentne klasične univerze se je začel z razvojem specializacije in iz nje izvirajoča delitev dela različnih disciplin je rušila vodilna načela univerze kot celote. Toda do drastičnih sprememb ideje univerze je prišlo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja z uveljavitvijo neoliberalnih ekonomskih politik (pogosto povezanih z obdobjem Thatcherizma in reaganizma), ki so do danes postale prevladujoča globalna politična usmeritev. Gre za »novo ekonomijo«, utemeljeno na načelih svobodnega trga, na katerih so zasnovane tudi nove nacionalne raziskovalne in visokošolske politike. Posledice teh politik se kažejo v nenehnih krčenjih javnih sredstev, zahtevi po večji učinkovitosti, privatizaciji, komodifikaciji in komercializaciji raziskovalne in pedagoške dejavnosti na univerzah.

Prevlada neoliberalnega političnega in ekonomskega reda ima razdiralne posledice za tradicionalne univerze ter za poslanstvo in osrednje vrednote institucij, kot so institucionalna avtonomija, akademska svoboda, univerzalnost, distančnost in skepticizem, ki sodijo k podobi univerze. V novih okoliščinah univerze opuščajo svojo vlogo socialnih in kulturnih ustanov ter delujejo vse bolj kot industrija z izrazito prednostnimi gospodarskimi cilji in tržno naravnanimi vrednotami (korporativne univerze, fleksi univerze, podjetniške univerze, akademski kapitalizem, visoko šolstvo kot zrela storitvena industrija). V dobičkonosno naravnem visokoškolskem izobraževanju tradicionalne akademske vrednote razpadajo, saj v neoliberalnih visokoškolskih politikah postajajo nezaželene in nepotrebne. Še pred nekaj desetletji se v razpravah o »trgu« univerza ni omenjala. Univerzo je družba prepoznavala kot nekaj posebnega ravno zato, ker so bili njeni cilji dvignjeni nad vsakdanje trgovanje. Univerze so bile »javno dobro« – nekaj dragocenega za družbo in kot take vredne vse podpore. Bile so v veliki meri avtonomne in zaščitene pred pritiski politike in gospodarstva zaradi prepričanja, da služijo družbi in prinašajo koristi na višji ravni. Večino univerz po svetu so ustanovile države in jih tudi subvencionirale. Že od svojih začetkov

dalje (od srednjeveškega evropskega izvora) so ponujale domovanje svobodnemu raziskovanju, ustvarjanju in prenašanju novega znanja, kritičnemu razmišljanju in iskanju znanja zaradi znanja samega. Univerze so preživele skozi stoletja in prav njihova pogosto kritizirana konservativna naravnost jim je omogočila, da so ohranile svoje ključne vrednote.

Razprave o razmerju med univerzo in državo oziroma »družbo« so se tradicionalno sukale okoli dveh skrajnih konceptov: univerze kot kulturne ustanove in univerze kot servisne službe. Nenehne dileme univerze, ki zadevajo njen odnos do družbe in lastnega delovanja, so nihale med alternativama: če univerza zavrne utilitarne zahteve družbe, ne bo preživevala; če opusti omiko nepraktičnih vrednot, si ne bo več zaslužila naziva univerza. Ohranjanje teh alternativ v ravnotežju je pomenilo nenehen izziv in edino možnost preživetja univerze, kajti sicer je na milost in nemilost prepuščena zunanjim silam in njihovem nadzorstvu. Univerza je dolgo časa razmeroma uspešno uravnavala odnos med državo in lastnimi interesi, toda s pojavom neoliberalnih raziskovalnih in visokošolskih politik država ogroža njeno avtonomijo, povečuje nadzor nad delovanjem univerze ter posega v vsebino in izvedbo izobraževanja in raziskovanja. Današnja univerza je izgubila svoj nekdanji monopolni družbeni položaj, svoje posebno mesto v družbi, opazno je upadla njena družbena moč, kar se ne nazadnje zrcali tudi v upadanju ugleda poklica visokošolskega profesorja, ki vse bolj izgublja svoj nekdanji sijaj.

Izginjanje avtonomije univerze je v velikem delu posledica velikih sprememb v državi, ki univerzo obravnava instrumentalistično in od nje pričakuje predvsem pragmatične in utilitarne rezultate. Toda vzroke za izgubo univerzitetne avtonomije lahko iščemo tudi v neenotni, razpršeni akademski skupnosti, ki ji manjkajo samozaupanje, samorazumevanje in vizija o njeni vlogi v prihodnosti. Manjka ji torej samorefleksija o lastni identiteti, o skupni akademski kulturi, ki pomeni ohranjanje, prenašanje in razvijanje kulture in znanja ter dopuščanje različnih poti iskanja resnice. Le z jasno idejo o sebi bi bila univerza zmožna obvladovati zunanje pretrese in grožnje, s katerimi se neprenehoma spopada.

Toda raziskovalci sodobne univerze naštevajo vrsto dokazov, da se univerze, ki se soočajo s krčenjem državnih sredstev ter naraščajočo komercializacijo in privatizacijo svoje dejavnosti, ne ukvarjajo s svojim izvornim poslanstvom. Vse manj se odzivajo tudi na civilizacijske probleme in nič več ne kljubujejo, temveč samo še tekajo za duhom časa. Današnja univerza, odvisna od sredstev, ki so ji podeljena predvsem zato, da izpolni svoje utilitarne namene, opušta oziroma je že opustila kulturno in splošno civilizacijsko poslanstvo, izgubila je sposobnost refleksije. Posledica je oženje ideje univerze, javno postavljena vprašanja o pravem poslanstvu in namenu univerze pa postajajo v glavnem nadležna oziroma irelevantna. Ideja univerze kot kritične komentatorke družbe razpada, s tem pa je univerza vse bolj izčrpana in osiromašena. Na takšnih razmišljanjih temeljijo teze o zatonu, če ne celo koncu univerze, kajti tradicionalna, kritična in kulturna vloga univerze je skrčena na nove tehnoekonomske imperative, ki jo podrejajo instrumentalni racionalnosti. Da smo verjetno očitvidci konca univerze kot avtonomne institucije, kot »skupnosti učenjakov«, je že leta 1979 poudaril J. F. Lyotard. Svojo trditev je argumentiral z ugotovitvijo, da je humanistična emancipatorna narativnost, ki se je razvila v času

razsvetljenstva z obvladovanjem diskurza metafizične filozofije, epistemološko izčrpana in kmalu ne bo mogla zagotavljati nujne legitimnosti znanosti ali univerzitetnih institucij.

Danes, ko se univerza ubada s krčenjem sredstev, ni nič presenetljivega, da so v središču pozornosti rezultati in vložena sredstva. V študijskih programih so cenjeni predvsem predmeti, ki nedvoumno pripomorejo k učinkovitemu gospodarstvu in zaposljivosti diplomantov. Tudi na raziskovalnem področju se univerze vse bolj usmerjajo v konkurenčno servisno delo za industrijske, komercialne in celo vojaške namene, ob tem pa vstopajo v javno-zasebna partnerstva. Širi se predvsem aplikativno raziskovanje, hkrati pa močno krči tisto raziskovalno delo, ki je bistveno za oblikovanje novih spoznanj, katerih ciljev se ne da instrumentalizirati. In samo takšno raziskovanje omogoča obvladovanje neizogibnih spremenljivosti in negotovosti, s katerimi se srečujemo zdaj in se bomo srečevali v prihodnosti.

Deregulacija, komercializacija in privatizacija visokošolske dejavnosti spreminjajo pogoje in naravo akademskega dela. Povečujejo se zahteve po storilnosti in učinkovitosti, posledice pa se kažejo v obsežnosti in razdrobljenosti akademskega dela, ki postaja vse bolj intenzivno ob hkratnem krčenju časa za kakovostno pedagoško in raziskovalno delo. Vse več, zlasti med mlajšimi, je prekarne oblike zaposlitve. Namesto kolegialnega vodenja in odločanja se uvaja profesionalno upravljanje. S tem se spreminjajo razmerja moči na univerzi; večina moči je zdaj v rokah novih korporativno usmerjenih vodstev in upraviteljev ter administracije. Naraščajo številne oblike zunanjega in notranjega nadzora ter ocenjevanja akademskega dela, pri tem je pomemben kriterij uspešnosti pridobivanje neproračunskih finančnih sredstev. Prihaja do ločevanja poučevanja in raziskovanja (trend je razvrščanje akademskega osebja izključno samo na eno od teh dveh področij) ob povečevanju birokratizacije obeh dejavnosti.

Univerze v Sloveniji se zgoraj opisanim trendom v visokem šolstvu niso izognile. Njihov družbeni položaj se je v primerjavi s prejšnjim stoletjem drastično poslabšal. Univerze so pod vse večjimi zunanjimi pritiski, kot so vsiljena bolonjska reforma, nenehno krčenje javnih sredstev, množičnost študija, privatizacija, naraščanje konkurenčnosti in povečan zunanji nadzor, kar vse spreminja podobo in naravo akademskega dela na univerzah. Najnovejši napad na univerze pa je predlog koncepta Zakona o visokem šolstvu, ki ga je pred kratkim objavilo ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. Visokošolski sindikat Slovenije opozarja, da predlog tega zakona ogroža avtonomijo univerze, uvaja korporativno upravljanje ter krči pravice zaposlenih in študentov do soodločanja, odpravlja demokratično odločanje, omejuje vpis na brezplačen študij in uvaja deregulacijo delovnih obveznosti. Po mnenju Visokošolskega sindikata Slovenije je namen predlaganega Zakona o visokem šolstvu preoblikovati univerzo v korporacijo z vladavino politično-akademiških in kapitalskih elit, večina zaposlenih na univerzah in študenti pa bi bili podvrženi negotovostim in pritiskom.

Kritična analiza predlaganega zakona je osrednja tema pričujočih Andragoških spoznanj. Tomaž Sajovic v esejistični maniri obravnava vpliv neoliberalne ideologije na uničevanje mišljenja, še posebej med študijem, in problematizira, kako predlog Zakona o visokem

šolstvu obravnava visokošolsko izobraževanje kot javno (skupno) dobro in kako poskuša uzakoniti plačljiv študij. Lilijana Burcar v svojem prvem prispevku analizira osnutek Zakona o visokem šolstvu v tistem delu, ki statusno izenačuje zasebne univerze in fakultete z javnimi, s tem pa se slednje samo še dodatno siromašijo. V drugem prispevku Lilijana Burcar poglobljeno analizira člene osnutka Zakona o visokem šolstvu, ki opredeljujejo »odcepljeno podjetje« in uvajanje vseživljenjskega učenja na univerzah. Ugotavlja, da gre v obeh primerih za privatizacijo, komodifikacijo in komercializacijo znanja, kar po mnenju avtorice lahko vodi le v razgradnjo in odprodajo javnega visokega šolstva. Rešitve tega problema avtorica ne vidi v reformističnih korakih in končni kooptaciji, ampak v avantgardnem gibanju in spremembi sistema.

Neoliberalnemu pritisku na univerze se upira manjšina profesorjev in študentov, opaziti je namreč apatičnost, konformnost, če ne že servilnost v večjem delu akademske skupnosti. Marija Javornik Krečič in Marko Marinčič, predstavnika Visokošolskega sindikata Slovenije, ugotavljata, da mnogi univerzitetni delavci neoliberalno usmerjenost univerz sprejemajo kot neizogibno usodo, nekateri pa jo tudi dejavno soustvarjajo. Tudi vodstva univerz ne ščitijo univerze, ampak tvorno sodelujejo z neoliberalno usmerjenimi visokošolskimi politikami, ki univerze s finančnimi pritiski silijo v krčenje dejavnosti in komercializacijo. Prepričana sta, da je rešitev za javno univerzo v prepoznavanju skupnega interesa akademskega osebja in študentov ter v njihovem zoperstavljanju preobrazbi obstoječih klientelnih struktur in menedžerske hierarhije ter da v okviru univerze začenjajo uveljavljati tisti vpliv, ki ga v sedANJI ureditvi (še) imajo.

Angažirani študenti in akademsko osebje (predvsem s humanističnih in družboslovnih fakultet in akademij), pogosto ob podpori sindikatov, z različnimi oblikami protesta in delovanja (kot so Odbor za obrambo visokošolskega in znanstvenega dela, Mi smo univerza, Svobodna univerza, Znanje na cesti, protesti študentskega društva Iskra in druga) že nekaj let zahtevajo, da država preneha uničevati kakovost visokega šolstva in z nezadostnim financiranjem ogrožati celo izvajanje razpisanih rednih študijskih programov. Zahtevajo, da univerzitetno izobraževanje in raziskovalno delo ostaneta javno dostopna dobrina, in sicer po kriteriju sposobnosti, z namenom uresničevanja posameznikovih potencialov ter produkcije vednosti za obče dobro. Zato mora država zagotoviti zadostna sredstva za izvajanje visokošolskih študijskih programov in stabilen sistem financiranja, ki omogoča študij brez uvedbe šolnin.

K skupnemu uporju proti neoliberalnemu pritisku na univerze pozivajo angažirani profesorji in študenti tudi drugod po svetu, saj menijo, da danes univerza le izpolnjuje zunanja pričakovanja, ki se porajajo na podlagi političnih in ekonomskih pritiskov, s tem pa izgublja sposobnost, da deluje kot kritik družbenega reda in tudi partner v njegovem razvoju. Zaradi širitve privatizacije, trženja in potrošništva na univerzah pozivajo akademske skupnosti po svetu, da se povežejo v stalnem akademskem boju za zaščito temeljnih vrednot svojih institucij. Upajo in verjamejo, da je to edini način, da tradicionalne javne univerze v prihodnosti preživijo. Med takšnimi angažiranimi profesorji je Henry A. Giroux, ki je prepričan, da lahko pogum za skupni boj vznikne le, če bodo ljudje na univerzah verjeli

v možnost boljše prihodnosti, ki bo temeljila na alternativnih vrednotah, v nasprotju z nihilističnimi neoliberalnimi vrednotami, ki spodbujajo sebičnost, pretiran individualizem, dobičkarstvo, grabežljivo pohlepnost in neusmiljeno tekmovalnost. Pri tem opozarja, da se mora akademsko osebje upreti tudi tistim svojim kolegom in kolegicam, ki širijo neoliberalne ideje znotraj in zunaj univerze.

LITERATURA

- Enders, J., De Weert, E. (2009). *The Changing Face of Academic Life. Analytical and Comparative Perspectives*. New York: Palgrave MacMillian.
- Freitag, M. (2010). *Brodolom univerze*. Ljubljana: Sophia.
- Giroux, H. A. (2007). *The University in Chains*. Boulder, London: Paradigm Publishers.
- Javornik Krečič, M. in Marinčič, M. (2014). Neoliberalizem v visokem šolstvu – resničnost, ki ji asistira akademska skupnost. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, (256), 13–24.
- Krašovec, P. (2014). Človeški kapital in nečloveški kapital in šola. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, (256), 65–83.
- Liotard, J. F. (2002). *Postmoderno stanje – poročilo o vednosti*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Močnik, R. (2012). Konec univerze, zmaga visokega šolstva: bo teorija ostala brez institucionalne podpore. V I. Žagar, A. Korsika (ur.), *(Pre)drzna Slovenija* (str. 43–71). Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Sonja Kump